

DOKUMENT O UMJETNOJ INTELIGENCIJI ANTIQUA ET NOVA I KRATAK OSVRT

Dokument Dikasterija za nauk vjere i Dikasterija za kulturu i odgoj izdao je dokument o prednostima i nedostacima umjetne inteligencije, pod nazivom: *ANTIQUA ET NOVA. Napomena o odnosu između umjetne i ljudske inteligencije*. Papa Franjo odobrio ga je 14. siječnja 2025., a objavljen je na blagdan sv. Tome Akvinskog, 28. siječnja 2025.

Dokument počinje riječima *Antiqua et nuova* koje podrazumijevanju razlučivanje na temelju drevne i nove mudrosti, pozivajući se na tekst evanđelja Mt 13, 52 koji glasi: „*A on će im: ‘Stoga svaki pismoznanac upućen u kraljevstvo nebesko sličan je čovjeku domaćinu koji iz svoje riznice iznosi novo i staro.’*“ Tekst će, stoga, prvim retkom reći: „*S drevnom i novom mudrošću (usp. Mt 13,52) pozvani smo razmotriti današnje izazove i prilike koje donose znanstvene i tehnološke spoznaje, posebice nedavni razvoj umjetne inteligencije (AI)*“. Dokument, nadalje, tvrdi da je Crkva inteligenciju uvijek smatrala Božjim darom koji je dan čovjeku, te da je dio Božje slike u čovjeku (usp. Post 1, 27). Crkva potiče svaki napredak u znanosti, tehnologiji i umjetnosti kojim čovjek sudjeluje u Božjem planu dovršenja vidljivog stvaranja. Mudrost i kreativnost dio su čovjekove naravi kojima on odražava Božju dobrotu i, ako se koristi na pravi način, tada su u funkciji proslave Boga. Budući da umjetna inteligencija utječe na svaki aspekt čovjekove stvarnosti, tj. na međuljudske odnose, obrazovanje, rad, umjetnost, zdravlje, pravo, ratovanje i međunarodne odnose, i obzirom na njezin brzi razvoj, postavljaju se mnoga antropološka i etička pitanja koja se tiču smjera i načina na koji se ona koristi. Zato najprije promišlja o odnosu umjetne i ljudske inteligencije, donosi kršćansku perspektivu ljudske inteligencije, te smjernice kojima bi se, u njezinoj upotrebi, bolje zaštitilo ljudsko dostojanstvo i promicao cjelovit razvoj čovjeka i društva.

U prvoj točki dokument govori o tome što je umjetna inteligencija te kako se je razvila od 1956. godine naovamo. Tada je definirana kao: „*stvaranje stroja sposobnog pokazivati ponašanja koja bi se nazvala inteligentnim kad bi ih proizvodio čovjek*“ (br. 7), tj. umjetna inteligencija treba oponašati izvršavanje kognitivnih zadataka koji bi bili tipični za ljudski intelekt i inteligentno ponašanje. Dokument se, međutim, pita može li se UI izjednačiti s ljudskom inteligencijom ili se radi samo o djelomičnom oponašanju ljudske inteli-

gencije, tj. o izvršavanju određenih kognitivnih zadataka i davanja odgovarajućih odgovora, „dok ne uzima u obzir cjelokupno ljudsko iskustvo, koje uključuje bilo sposobnost apstrakcije, bilo emocije, kreativnost, estetski, moralni i religiozni osjećaj te raznolikost izražavanja za koji je ljudski um sposoban“ (AeN, 12).

Drugi dio nosi naziv: „Inteligencija u filozofskoj i teološkoj tradiciji“ i donosi promišljanje o inteligenciji pod nekoliko vidova, tj. pod vidom racionalnosti, utjelovljenosti, relacionalnosti, veze s Istinom, upravljanja svijetom, integralnog razumijevanja te pod vidom njezinih granica. Tradicionalno je racionalnost obuhvaćala *razum (ratio)*, koji analizira i donosi sudove, i *intelekt (intellectus)*, koji spoznaje istinu na intuitivan način. „Zajedno, intelekt i razum čine dva aspekta jednog čina *intelligere*, ‘djelovanja čovjeka kao čovjeka’“ (br. 14). Budući da je čovjek jedinstvo duše i tijela te da je stvoren na „sliku i priliku Božju“, racionalnost u njemu uključuje „sve sposobnosti ljudskog bića: i onu spoznaje i razumijevanja i onu htjeti, voljeti, birati, željeti. Pojam ‘racionalno’ „također uključuje sve tjelesne sposobnosti“, te „uzdiže, oblikuje i preobražava i njegovu volju i djelovanje“ (br. 15). Božja Riječ se je utjelovila i time objavila kako nije moguće razumjeti čovjeka, ali ni njegove sposobnosti, uključujući i intelekt, bez pretpostavljanja da je on jedinstvo duše i tijela. Čovjek je, nadalje, po svojoj naravi sposoban „darovati se iz ljubavi i ući u zajedništvo s drugima“ (br. 18). Ta sposobnost za zajedništvo u ljubavi je odraz Boga koji je u sebi Trojstvo, zajedništvo u jedinstvu. Krist nam je objavio da je ljubav temeljni zakon odnosa s Bogom i drugima. I njegova inteligencija sudjeluje u ovom dinamizmu spoznavanja i darivanja u ljubavi. „Ljudska inteligencija je u konačnici ‘dar od Boga stvoren da shvati istinu’“ (br. 21), puninu stvarnosti koja nadilazi materijalni i osjetni svijet. Iako ga ovo traženje istine izdiže iznad empiričkog svijeta, ipak ga vraća njemu samome, te osoba „u potpunosti postaje ono što je pozvana biti“ (br. 23). Ljudska inteligencija podržavana je od božanske inteligencije, te je pozvana na suradnju u usmjeravanju svih stvorenja Bogu, njihovom zadnjem cilju (usp. br. 25). Tradicionalno je, dakle, shvaćena kao integrativni dio čitavog čovjeka, koji je u stalnoj interakciji sa stvarnošću, te obuhvaća sve dimenzije njegovog bića, tj. duhovni, kognitivni, utjelovljeni i odnosni (usp. 26). Ljudska inteligencija se, stoga, ne može svesti samo na nekoliko kognitivnih funkcija. „U središtu kršćanske vizije inteligencije je integracija istine u moralni i duhovni život osobe, usmjeravajući njezino djelovanje u svjetlu dobrote i istine Božje“ (br. 28). Prava spoznaja i znanje uključuje, dakle, i moralno-duhovnu dimenziju.

Istinska inteligencija je, dakle, inspirirana božanskom ljubavlju, te ne može ostvariti svoju pravu svrhu bez kontemplativne dimenzije, tj. bez onoga što se naziva „nezainteresirana otvorenost za ono što je Istinito, Dobro i Lijepo izvan bilo koje posebne korisnosti“ (br. 29). UI je, stoga, ograničena samo na logičko-matematičku funkciju i ne može dosegnuti ona iskustva koja pretpostavljaju čovjekov moralno-duhovni rast, životnu mudrost i sve dimenzije čovjekova bića koje su povezane s jedinstvom njegove spoznaje i života. „Budući da umjetna inteligencija ne posjeduje bogatstvo tjelesnosti, odnosnosti i otvorenosti ljudskog srca prema istini i dobroti, njezine su mogućnosti, čak i ako se čine beskrajnima, neusporedive s ljudskim sposobnostima poimanja stvarnosti“ (br. 33). Koliko god UI nadilazila čovjekove kognitivne aktivnosti, ona ipak ostaje samo u području funkcionalnosti, te se može koristiti kao sredstvo kojim će čovjek postizati određene rezultate na raznim poljima, ali nije dobro da se smatra kao zamjena ili sinonim za ljudsku inteligenciju. „UI ne treba promatrati kao umjetni oblik inteligencije, već kao jedan od njezinih proizvoda“ (br. 35).

U trećem dijelu, pod nazivom „Uloga etike u usmjeravanju razvoja i korištenja umjetne inteligencije“, dokument poziva na odgovorno upravljanje ovim sredstvom, poštujući Božji plan za čovječanstvo i čitav stvoreni svijet. Kako bi se pravilno odgovorilo na izazove koje UI postavlja, potrebno je obratiti „pozornost na važnost moralne odgovornosti utemeljene na dostojanstvu i pozivu osobe“ (br. 39). Čovjek kojemu je dan dar slobode odgovoran je i kako upotrijebiti taj dar po kojemu je on moralno biće, za razliku od drugih stvorenja ili stvari koje su mu dane na raspolaganju da uz njihovu pomoć dostigne moralno savršenstvo. „Između stroja i ljudskog bića, samo je ovaj posljednji istinski nositelj moralnog djelovanja, to jest moralno odgovoran subjekt koji koristi svoju slobodu u vlastitim odlukama i prihvaća posljedice; samo su ljudska bića u odnosu s istinom i dobrom, vođena moralnom savješću koja ih poziva 'ljubiti, činiti dobro i izbjegavati zlo'“ (br. 39). Potrebno je, stoga, u upotrebi UI, postaviti neke temeljne vrijednosti koje treba poštivati, a to su: dostojanstvo ljudske osobe, opće dobro, supsidijarnost, solidarnost i ono što je potrebno za poštivanje osobe i društvene pravednosti. Odgovornost je na onima koji stvaraju pravila za korištenje UI, ali i na korisnicima koji je također trebaju koristiti na odgovoran način. Pravilno korištenje UI treba pomoći donošenju odluke pojedinca ili zajednice, a ne ih zamijeniti. Upotreba UI treba osigurati transparentnost, sigurnost i pravednost, te biti praćena „od etike utemeljene na viziji općeg dobra, etike slobode, odgovornosti i bratstva, spo-

sobne promicati puni razvoj osoba u odnosu s drugima i sa stvorenim“ (br. 48).

U četvrtom dijelu ovog teksta govori se o posebnim pitanjima vezanima uz problematiku UI u odnosu na: društvo, ljudske odnose, ekonomiju i rad, zdravlje, odgoj, dezinformacije, *deepfake* i problem zlostavljanja, *privacy* i kontrolu, očuvanje zajedničkog doma, rat i o odnosu čovječanstva s Bogom. Ako se pravilno koristi, UI može pomoći rastu ljudskog bratstva i socijalnog prijateljstva (br. 51), može pridonijeti ljudskom razvoju i općem dobru (br. 52), zajedničkom traženju istine u dijalogu (br. 57). Ako postane uistinu sredstvo za poboljšanje ljudskih odnosa, tada će pomoći usmjeriti ljude prema susretu sa stvarnošću koja omogućuje pravu mudrost (br. 59). Jedino u stvarnim susretima i dubokim ljudskim odnosima može se razvijati empatija koja „zahtijeva sposobnost slušanja, priznavanja nesvodljive jedinstvenosti drugoga, prihvaćanja njegove različitosti i razumijevanja značenja njihove šutnje“ (br. 61). Umjesto traženja načina kako koristiti strojeve, a ne ljude, UI može pomoći kako tražiti i stvarati nova radna mjesta (br. 66). U odnosu prema najslabijima i bolesnima, potrebno je postaviti granice i učiniti da UI postane sredstvo za apsolutno poštivanje svetosti ljudskog života (br. 71). Ne smije se zaboraviti da je slabima i bolesnima potrebna ljudska blizina puna milosrđa i nježnosti (br. 72), te da je potrebno razvijati solidarnost s onima koji pate (br. 73). U odgoju je važno naglasiti da formirati um znači razvijati jednu dimenziju unutar integralnog razvoja osobe (br. 78). Potrebno je postaviti granice UI kako bi se očuvalo dostojanstvo osobe i kako bi međuljudski odnosi stvarnih osoba ostali u središtu. „Ne možemo dopustiti da algoritmi ograničavaju ili uvjetuju poštivanje ljudskog dostojanstva, niti da isključuju suosjećanje, milosrđe, oprost i, iznad svega, otvorenost nadi u promjenu osobe“ (br. 94). UI može pomoći u očuvanju „našeg zajedničkog doma“ ako se pristupa na holističan način osobi i redu stvaranja (br. 97). U pitanjima vezanima uz rat treba koristiti UI prema promoviranju mira, uključujući i stimulirajući proaktivnost čitave ljudske zajednice (br. 89). Takav se odnos mora „graditi prije svega strpljivom diplomacijom, aktivnim promicanjem pravde, solidarnosti, cjelovitog ljudskog razvoja i poštivanja dostojanstva svih ljudi“ (br. 98). S obzirom na UI i odnos čovječanstva prema Bogu, dokument ističe da je pretpostavka zamjene Boga djelom vlastitih ruku idolopoklonstvo (br. 105). S pogrešnom upotrebom UI „čovječanstvo riskira stvaranje zamjene za Boga. U konačnici, UI nije ono što se pobožanstvenjuje i obožava, već je ljudsko biće koje na taj način postaje rob vlastitog djela“ (br. 105).

U zaključnom dijelu dokument smatra da je s velikom moći proširuje i čovjekova odgovornost, te da bi bilo pogrešno i nedostojno prenijeti odgovornost od čovjeka na stroj. „Samo za ljudsku osobu možemo reći da je moralno odgovorna“ (br. 111). Ta nas spoznaja i odgovornost potiče da obnovimo „vrednovanje svega što je ljudsko“ (br. 112). Kako bismo znali cijeniti i pravilno upotrijebiti UI, potrebna nam je milost. „U svijetu obilježenom umjetnom inteligencijom potrebna nam je milost Duha Svetoga koji nam ‘dopušta vidjeti stvari Božjim očima, razumjeti veze, situacije, događaje i otkriti njihovo značenje’“ (br. 115). Sva ova sredstva nam trebaju koristiti kako bismo promovirali cjeloviti ljudski razvoj, kako bismo sve usmjeravali Bogu i općem dobru, imajući u vidu prvenstveno one koji su najjadniji, kao i zajednički dom koji treba štiti. Vjernici trebaju osjećati odgovornost u promoviranju autentične vizije osobe i društva, „polazeći od shvaćanja tehnološkog napretka kao dijela Božjeg plana stvaranja: aktivnosti koju je čovječanstvo pozvano usmjeriti prema vazmenom otajstvu Isusa Krista, u neprestanoj potrazi za Istinom i Dobrom“ (br. 117).

Kratak osvrt

Dokument AeN pokazuje koliko je različita antropologija koja stoji iza kršćanske vjere i ona koja je u osnovi današnjeg mentaliteta svijeta koji, s jedne strane, gleda na UI kao na „boga“ današnjice koji može riješiti gotovo sve ljudske probleme, a s druge ga demonizira i plaši se njegove tamne strane. Tekst se želi približiti što realnijoj slici UI, te raskrinkati svako neopravdano očekivanje „spasenja“ ili „uništenja“ od onoga što je tek „djelo ruku njegovih“. Istina je da se stvara određeno „tehničko“ sredstvo koje će u mnogočemu nadilaziti neke ljudske potencijalnosti, posebno na području logičko-matematičkih operacija ljudskog mozga, ali je istina i da svijet još nije upoznao „Onoga“ od kojega je proizašla „Riječ“ koja se je utjelovila i koja je objavila Očevo ime i njihovu međusobnu ljubav koja treba biti i u onima koji su primili Riječ (usp. Iv 17, 25-26). Možda upravo ta Isusova velikosvećenička molitva pokazuje kolika je moć koju su primili Isusovi učenici i što je ono što ih čuva i odvaja od ovoga svijeta i njegovog „kneza“.

AeN prikazuje upravo čovjeka kao onog koji je stvoren na slicu i priliku Božju i koji je stvoren slobodan, koji posjeduje „utjelovljenu“ inteligenciju koja je sposobna proniknuti u dubinu postojanja i otkriti Božje tragove u svemu što je stvoreno, te usmjeriti sebe, druge i sve stvoreno prema Bogu kao zajedničkom cilju. Ta „utjelovljena“ inteligencija označena je slabošću, ali je obdarena i jedinstvom s drugim sposobnostima koje su u čovjeku, kao što su: sloboda, vol-

ja, želja, moralna savjest, mudrost, pravednost, ljubav, suosjećanje, empatija, itd. Kao jedinstvo duše i tijela, čovjek se razvija, zado-biva životnu mudrost i može postati dar u ljubavi prema Bogu i bližnjemu. Njegovo djelovanje je moralno djelovanje koje je slobodno i odgovorno, te u tome ne može biti zamijenjen ni od kakvog stvorenja, pa ni od super UI. Dokument je prikazao, stoga, upravo čovjeka kao onog koji je originalan i neponovljiv, pa prema tome i nezamjenjiv u donošenju moralnih odluka, kao i u moralnom djelovanju i moralnoj izgradnji vlastitog bića kroz odnos prema Bogu, drugima i stvorenju ili našem zajedničkom domu. UI se ne može diviti jer ne poznaje pravu ljepotu, ne može imati autentična ljudska iskustva jer ne poznaje pravu istinu i pravu ljubav, ne može težiti Bogu svojim kontemplativnim umom i srcem punim ganuća, niti može iskazivati ljubav i milosrđe drugima, jer ne može ni ostvarivati prave ljudske odnose.

Tekst, stoga, razbija idealizaciju i divinizaciju UI, a istovremeno otkriva pravo dostojanstvo osobe koja je po svojoj konstituciji moralno biće, a onda i odgovorno za vlastitu sudbinu, kao i za sudbinu drugih stvorenja, kao i za djela svojih ruku, u koje spada i UI. Budući da čovjek može tek u Kristu spoznati puninu i smisao vlastitog bića, pitanje je može li čovjek bez milosti znati kako se postaviti prema nečemu što možda nadilazi njegove psihofizičke mogućnosti, ali ne i one duhovno-moralne. Svakako, kako bi se znao na pravilni način postaviti prema izazovima koji mu dolaze od strane UI, morat će sići u dubine svoje duše, u vlastitu savjest, i ondje potražiti pravi odgovor.

Mirjana Pinezić